

Personalisci polscy wobec problemu sprawiedliwości społecznej

Mikołaj Sokolski

Niniejsza rozprawa doktorska, pt. „Personalisci polscy wobec problemu sprawiedliwości społecznej”, podejmuje złożoną problematykę pojęcia sprawiedliwości społecznej w polskim personalizmie. Analizuje jego genezę, rozwój semantyczny oraz społeczno-polityczne implikacje. Celem rozprawy jest ukazanie, w jaki sposób personalizizm, najpierw francuski, potem niemiecki, a następnie polski, wytworzył odrębne rozumienie sprawiedliwości społecznej, które było zakorzenione w antropologii osoby ludzkiej i dobra wspólnego. Praca ukazuje, że polski personalizizm, ukształtowany w odmiennych niż francuski czy niemiecki warunkach historycznych i społecznych, wypracował własną wykładnię sprawiedliwości społecznej. Znalazła ona szerokie zastosowanie nie tylko w filozofii, lecz także w polskiej myśli politycznej i debacie publicznej po 1945 roku.

W pracy wykorzystano metodologię studiów nad dziejami pojęć społeczno-politycznych (*Begriffsgeschichte*) Reinharta Kosellecka, a także kluczowe założenia kontekstualizmu historycznego Quentina Skinnera. Połączenie wskazanych perspektyw badawczych pozwoliło na uchwycenie dynamiki pojęciowej w długim trwaniu. Autor wykorzystuje również dyrektywy podejścia interpretacjonistycznego w naukach o polityce w ujęciu Stanisława Filipowicza oraz reguły komparatystyki politologicznej Giovanniego Sartoriego. Niniejsze metodologiczne połączenie nadaje badaniu interdyscyplinarny charakter, łączący dorobek nauk o polityce, filozofii, teologii, historii idei oraz lingwistyki. Dzięki temu możliwe stało się zarówno odtworzenie semantycznych przemian pojęcia sprawiedliwości społecznej w twórczości personalistów polskich, jak i wskazanie szerszych procesów kulturowych, które determinowały zakres znaczeniowy badanego pojęcia.

Pierwszy rozdział prezentuje metodologię podjętych badań. W szczególności zwrócono w nim uwagę na rolę interpretacji w naukach o polityce. Przynosi on charakterystykę wybranych podejść w zakresie studiów nad pojęciami społeczno-politycznymi. W szczególności omówiono tutaj główne założenia metodologiczne podnoszone przez R. Kosellecka oraz Q. Skinnera. Zwrócono w nim także uwagę na bogatą refleksję interpretacjonistyczną Stanisława Filipowicza. Podniesiono również doniosłość komparatystyki politologicznej w ujęciu Giovanniego Sartoriego. Ponadto w tej części dysertacji autor wskazał na potrzebę zintegrowanego wykorzystania interpretacjonizmu jako perspektywy badawczej w naukach o polityce i administracji.

Drugi rozdział przedstawia personalizm jako nurt filozofii społecznie zaangażowanej. Jego celem było ukazanie głównych kierunków oraz tematów podejmowanych przez myślicieli personalistycznych reprezentujących środowiska świeckie i duchowne. W centrum rozważań ulokowano koncepcję osoby ludzkiej i godności osobowej, które stanowią podstawowe elementy identyfikujące doktrynę personalistyczną. Rozdział podzielono na cztery podrozdziały poświęcone kolejno: 1) filozoficzno-społecznym podstawom myśli personalistycznej; 2) kategorii osoby oraz typologiom personalizmów w myśli europejskiej; 3) francuskiej tradycji personalistycznej (Jacques Maritain, Emmanuel Mounier), 4) niemieckiej tradycji personalistycznej (Max Scheler, Edyta Stein). Ujęcie to wynika z powszechnie akceptowanego założenia, że personalizm polski rozwijał się w szczególności w dialogu z dwoma przywołanymi tradycjami, co potwierdzają liczne odniesienia obecne w pracach Wincentego Granata, Karola Wojtyły i Michała Kosickiego.

Trzeci rozdział stanowi próbę ukazania specyfiki polskiej myśli personalistycznej. Tę część dysertacji rozpoczęto od omówienia uwarunkowań historycznych oraz kontekstu intelektualnego, w jakim kształtował się personalizm polski. Następnie przedstawiono w sposób syntetyczny najistotniejsze osiągnięcia ideowe koryfeuszy polskiej myśli personalistycznej, a więc Wincentego Granata, Stefana Wyszyńskiego, Karola Wojtyły oraz Czesława Bartnika. Nadto skupiono się na przybliżeniu czytelnikowi dorobku polskich czasopism pogłębiających oraz upowszechniających perspektywę personalistyczną. Zaprezentowano następujące periodyki: „Znak”, „Więź” i „Tygodnik Powszechny”. Starano się uwypuklić ich specyfikę, skupiając się na różnorodności w zakresie rozumienia oraz ekspozycji wątków personalistycznych.

Rozdział czwarty podejmuje problematykę sprawiedliwości społecznej jako kategorii filozoficzno-etycznej. Przeanalizowano w nim jej ewolucję oraz zróżnicowane interpretacje w ujęciu historycznym i współczesnym. W jego ramach przedstawiono charakterystykę dyskursu dotyczącego sprawiedliwości społecznej z perspektywy liberalnej, a także uzupełniającą komunitarystycznej i marksistowskiej. W szczególności omówiono tutaj koncepcje m.in. Johna Rawlsa, Roberta Nozicka, Michaela Sandela czy Karola Marksa. Celem podjętej analizy było określenie zawartości pojęciowej kategorii sprawiedliwości społecznej oraz ukazanie jej znaczenia dla kształtowania debaty publicznej i polityk społecznych. Wskazano także na dyskursywny i niejednoznaczny charakter tej kategorii, która funkcjonuje na przecięciu wymiarów politycznego, ekonomicznego i społeczno-kulturowego. W rozdziale podkreślono,

że sprawiedliwość społeczna nie jest w pierwszej kolejności cnotą instytucji, lecz wyraża moralną postawę jednostki.

Rozdział piąty zawiera analizę obecności kategorii sprawiedliwości społecznej w polskim dyskursie personalistycznym. Obecność tę zaprezentowano w sposób dynamiczny, wychodząc z założenia, że każda idea ulega transformacji wraz z rozwojem dyskursu, który jej dotyczy. Określając ewolucję polskiej personalistycznej refleksji nad sprawiedliwością społeczną, wyróżniono jej etapy, uwzględniając kluczowe konteksty społeczne, polityczne oraz kulturowe. Istotnym celem rozdziału było zarazem ukazanie sprawiedliwości społecznej jako pojęcia wpływającego ze zmienną intensywnością na kształtowanie debaty publicznej oraz polityk publicznych w Polsce. Zadanie to zrealizowano z uwzględnieniem rozwoju idei sprawiedliwości społecznej w personalizmie francuskim oraz niemieckim (a więc tych odmianach myśli personalistycznej, które najsilniej oddziaływały na kształtowanie personalistycznego dyskursu polskiego). W rozdziale podjęto również kwestię możliwości ponownego „zwrotu personalistycznego” w myśli społeczno-politycznej (zwłaszcza polskiej, lecz nie tylko). Takie ujęcie pozwoliło wyróżnić te wątki w twórczości personalistów polskich, które pozostają istotne w kontekście namysłu nad sprawiedliwością społeczną w realiach trzeciej dekady XXI stulecia. Jednocześnie rozdział pozwolił uwypuklić dziejowy charakter analizowanego pojęcia oraz jego zdolność do cyrkulacji pomiędzy różnymi kontekstami ideowymi i kulturowymi (co umożliwia przekraczanie jego tradycyjnych interpretacji o charakterze dualistycznym lub monistycznym).

Zakończenie natomiast stanowi syntezę omawianych zagadnień i koncentruje się na aplikacyjnych aspektach personalistycznego ujęcia sprawiedliwości społecznej w warunkach ustrojowych III Rzeczypospolitej. Zwracając uwagę na transformacyjny charakter tej kategorii oraz jej semantyczne powiązanie z ideą solidarności, autor podsumował kształtowanie się jej w polskim dyskursie personalistycznym. Podjęto tu także próbę zidentyfikowania przyczyn, dla których refleksja personalistów polskich nad sprawiedliwością społeczną pozostaje aktualnie słabo obecna w szerokim obiegu. Wskazano jednak również, że zjawisko to nie musi mieć charakteru nieodwracalnego. W sprzyjających warunkach społeczno-kulturowych możliwy jest zatem renesans polskiej refleksji personalistycznej nad sprawiedliwością społeczną. Otwiera to drogę do dalszych badań nad współczesną dynamiką i potencjałem znaczeniowym sprawiedliwości społecznej, rozumianej jako kluczowa kategoria personalistycznej wizji wspólnotowego wymiaru życia ludzkiego.

W podsumowaniu rozprawy autor wskazuje na swój oryginalny wkład badawczy. Dostrzega go w kilku aspektach, a więc: 1) w rekonstrukcji semantyki pojęcia sprawiedliwości społecznej w polskim personalizmie w perspektywie długiego trwania; 2) w porównawczej analizie francuskiego, niemieckiego i polskiego personalizmu, uwzględniającej ich odmienne cykle rozwojowe, konteksty kulturowe oraz funkcjonalność w przestrzeni społeczno-politycznej; 3) w ukazaniu, że refleksja na temat sprawiedliwości społecznej w polskim personalizmie wykracza poza dyskurs religijny (stanowiąc kategorię interpretacyjną współczesnej polityki, pozwalającą analizować aktualne problemy, takie jak nierówności społeczne, kryzys solidarności czy przemiany kultury politycznej). Rozprawa potwierdza, że personalizm, choć nie dominuje dziś w przestrzeni publicznej, posiada trwałą wartość jako narzędzie krytyczne i normatywne. Może stanowić odpowiedź dla wyzwań, dynamicznych zmian i napięć społeczno-ekonomicznych. Jednocześnie, podkreślając fundamenty, tj. godność osoby ludzkiej i dobro wspólne, może stać się podstawą dla odnowienia debaty o sprawiedliwości w warunkach współczesnej demokracji liberalnej.